

Makale Bilgisi / Article Info

Geliş / Received: 15.05.2025

Kabul / Accepted: 17.07.2025

Araştırma Makalesi/Research Article

DOI: 10.55666/folklor.1700439

II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ'NDE BİR ORTA ANADOLU KÖYÜNÜN GÖRÜNÜMÜ

Dilber TAHİROĞLU*

Öz

Türk romanında köye yönelik İkinci Abdülhamid Dönemi'nde (1880'ler) başlar. Bu yönelişin doğal sonucu olarak Anadolu halkını ilgilendiren meseleler de kısmen romana yansır. Bu tutum daha sonra Anadolu insanının eserlerde giderek daha sık ele alınmasına yol açar. Ancak Türk edebiyatında ilk defa hangi yazarın köyü ve köylüye dair sorunları romana taşıdığı meselesi hâlâ tartışmaya açıktır. Ortak bir görüş var ise o da Ahmet Mithat Efendi, Nabizâde Nazım, Mizancı Mehmet Murad ve Ebubekir Hâzım Tepeyran'ın birbirini takip ederek zaman içinde olgunlaşan gerçekçi köy romanlarının ortaya çıkışına vesile olmalarıdır. Ebubekir Hâzım Tepeyran, bir kamu yöneticisi olarak Anadolu'da doğrudan şahit olduğu meseleleri *Küçük Paşa* adlı romanına taşıyarak bir köyün içerisinde bulunduğu sefaleti gerçekçi bir yaklaşımla ortaya koyar. Aslında bir köy örneği üzerinden Anadolu'da yaşanan hayatın gerçeklerini yansıtır. Eserde küçük bir köylü çocuğun trajik hayatını merkeze alarak genel çerçevede Anadolu köy ve insanının temel ihtiyaçlardan yoksun oluşunu anlatır. Ebubekir Hâzım Tepeyran bu durumu yansıtırken devletin Anadolu köylüsünü ihmal etmesine ayrıca dikkat çeker. Buna göre devlet köylüye karşı sorumluluklarını yerine getirmediği gibi köylüye sadece vergi ve askerlik için ihtiyaç duyduğunu vurgular. Romanda yoksulluk ve tabiatın zor şartlarıyla mücadele etmek zorunda kalan köylünün devlet yöneticileri tarafından hatırlanmaya ihtiyacı olduğu ana fikri işlenir. Yazarın vermeye çalıştığı ana fikir ve yardımcı fikirler çerçevesinde tespit edilen problemler şu şekilde tasnif edilmeye çalışılmıştır: Coğrafi yapı ve mekânın özelliklerinden kaynaklı problemler, ekonomik problemler, sosyo-kültürel problemler (inanışlar, örf-âdetler, giyim-kuşam vs.), medenî hizmetlerden yoksunluk problemi (eğitim, sağlık, ulaşım vb.), devlet-köylü ilişkisinden kaynaklı problemler ve aydın/şehirli-köylü ilişkisinden kaynaklı problemler vb. Sanatçı kimliğinden ziyade kamu yöneticisi kimliğiyle bilinen Ebubekir Hâzım Tepeyran, bir yönetici olarak imparatorluğun çeşitli yerlerinde mutasarrıflık ve valiliklerde bulunur. Dolayısıyla gittiği yerlerde köy ve şehir arasındaki farkları gözlemleme fırsatı yakalar. Anadolu köylerine devlet elinin değmediğini görmesi, insanların sefil durumda olmaları vb. nedenler Tepeyran'ı bir köy romanı yazmaya yöneltir. Çünkü böylece yazar, *Küçük Paşa* romanı aracılığıyla Anadolu köylerinin temel sorunlarını da duyurma imkânı bulur. Aynı zamanda bir yönetici olarak Tepeyran'ın bakış açısıyla o günlerde Anadolu köylerinin çeşitli sorunlarına dikkat çekilir.

Anahtar Kelimeler: II. Abdülhamid Dönemi, Türk edebiyatında köye yöneliş, köy romanı, Ebubekir Hâzım Tepeyran, Küçük Paşa.

* Dr. Öğretim Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, dilbertahiroglu@artuklu.edu.tr. ORCID: 0000-0002-6314-1789

REPRESENTATION OF A CENTRAL ANATOLIAN VILLAGE UNDER THE RULE OF ABDULHAMID II

Abstract

The trend towards rural settings in Turkish novel emerged during the reign of Abdulhamid II in the 1880s. As a result, these works reflected the problems experienced by the Anatolian people. Consequently, Anatolian characters and rural life began to appear more frequently in literary texts. However, the question of which author first introduced village life and the issues faced by villagers to Turkish novels remains a subject of scholarly debate. There is, however, a consensus that Ahmet Mithat Efendi, Nabizade Nazım, Mizancı Mehmet Murad and Ebubekir Hâzım Tepeyran collectively paved the way for the realist village novel through a process of literary maturation. Drawing on his direct experience of Anatolia, public administrator Ebubekir Hâzım Tepeyran presents the misery of a village in a realistic way in his novel *Küçük Paşa*. He provides a realistic portrayal of the poverty prevalent in Anatolia by focusing on a single village. Through the tragic life of the young peasant Salih, the novel illustrates the deprivation of basic human needs, such as food, shelter, education, and economic stability, in rural Anatolian communities. Tepeyran's narrative explicitly critiques the state's neglect of rural populations, highlighting the government's failure to fulfil its responsibilities and its view of the peasantry merely as a source of taxes and conscripts. The novel's central argument is that the Anatolian villager, who is struggling against poverty and environmental hardship, must be recognised by the state. The problems identified in the novel can be grouped into several categories within the framework of its overt and implicit messages: geographical and environmental constraints; economic deprivation; socio-cultural issues, such as belief systems, customs, and attire; a lack of access to civic services, such as education, healthcare, and infrastructure; a disconnection between the state and the peasantry; and tensions between rural communities and urban intellectuals. Ebubekir Hâzım Tepeyran is better known as a civil servant than as a literary figure. He held various administrative posts, such as district and provincial governor, throughout the Ottoman Empire. This gave him first-hand experience of the disparities between urban centres and rural areas. His observations of the limited state presence in Anatolian villages and the impoverished conditions of the villagers motivated him to document these realities in literary form. In *Küçük Paşa*, Tepeyran not only articulates the socio-economic challenges faced by Anatolian villages, but also offers a unique perspective shaped by his dual identity as a public official and a novelist.

Keywords: The reign of Abdulhamid II, the rural turn in Turkish literature, the village novel, Ebubekir Hâzım Tepeyran, *Küçük Paşa*.

Giriş

a. Türk Edebiyatında Köye Yöneliş Kısa Bir Bakış: Türk romanı, Tanzimat'tan itibaren verilen roman örnekleriyle sosyal meselelere kayıtsız kalınmadığını göstermiştir (Batılılaşma, yanlış anlaşılan Batılılaşmanın birey ve toplum üzerindeki etkisi, kölelik, kadının evde ve toplumda muhatap kalmak zorunda kaldığı sorunlar vb.). Servet-i Fünûn romanına bakıldığında ise her ne kadar roman tekniği bakımından daha olgun eserler ortaya konduysa da bu romanlar, sosyal meseleleri işleyiş bakımından zayıf kalmışlardır. Bu ifade Servet-i Fünûncuların sosyal meselelere tamamen kayıtsız kaldıkları anlamına gelmez. Halit Ziya Uşaklıgil'in araba almak için köyden İstanbul'a çalışmaya gidip orada hastalanıp ölen Ali'yi esas alan *Ali'nin Arabası* hikâyesi söz konusu duruma örnek teşkil eder. Yine roman anlayışı itibarıyla Servet-i Fünûn'dan ayrılıp romanlarında sosyal meseleleri yakından inceleyen Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın yaklaşım biçimi de unutulmamalıdır. Türk edebiyatında sosyal meselelere yoğun biçimde eğilimin Millî Edebiyatla gerçekleştiği de malumdur. Dolayısıyla Türk edebiyatında romanın ileri seviyede sosyal bir nitelik kazanmasının Millî Edebiyatla gerçekleştiği söylenebilir.

Burada yeri gelmişken ilk romanlarda mekân olarak özellikle neden İstanbul'un tercih edildiğine de değinmekte fayda vardır. Ramazan Kaplan'ın dönemin sanatçılarının neden özellikle İstanbul ve çevresini tercih ettiklerine dair tespiti şöyledir:

"Roman ve hikâyede çoklukla çevre olarak İstanbul'un seçilmesinin pek çok sebepleri düşünülebilir. Yazarların İstanbul veya ona yakın yerlerde doğmaları ve yaşamaları, dolayısıyla onun dışındaki çevrelerle ilişkilerinin olmayışı veya zayıf oluşu, İstanbul'un yazarlarının ruhunu besleyecek bir kültür zenginliğine sahip bulunuşu, roman ve hikâyeye daha değişik çevrelerin girmesini engelleyen sebeplerden yalnızca bir kaçıdır. Bunlar arasına, romanın pek çok meseleleriyle karşı karşıya bulunan ilk dönem romancılarının, edebî bir tutum olarak hayatı değişik çevrelerde görme ve bunu romanda vermenin alışkanlığını kazanamamış olmalarını da katmak gerekir." (1988: 3).

O hâlde Türk edebiyatında köye yönelme ya da edebî türlerde kır hayatına yer verme süreci nasıl gelişti?

Tanzimat romanında işlenen temalardan biri de kentten kaçıp tabiata-kır hayatına sığınma ihtiyacıdır. Dolayısıyla Tanzimat yazarlarıyla birlikte büyük bir açılımla olmasa da yeni mekânların romanlarda görülmeye başlandığı söylenebilir. Bu anlamda öncü isim olarak elbette akıllara Ahmet Mithat Efendi gelir. Her ne kadar çevreyi, hikâye ve romanlarında bir dekor olarak kullanmış olsa da İstanbul dışına çıkıp farklı mekânlara yönelmesi Türk romanı için bir yeniliktir.

Köy roman ve hikâyesinin -bilhassa roman- ilk örneğinin hangisi olduğu meselesi uzun süre tartışılmış ve Nâbizâde Nazım'ın *Karabibik*'i (1890) olduğu kabul görmüştür. Aksi görüş ise Ahmet Mithat'ın *Bir Gerçek Hikâye* (1876) ve *Bahtiyarlık* (1885) hikâyelerinin *Karabibik*'ten önce yazıldığıdır. Bu bilgiler haricinde hacminden ötürü *Karabibik*'in bir roman olamayacağı düşüncesinden Ebubekir Hâzım Tepeyran'ın¹ *Küçük Paşa* (1910)'sının ilk roman olarak ele alınabileceği öne sürülmüştür. Dolayısıyla köye yönelişte birer basamak olarak kabul edilebilecek *Bir Gerçek Hikâye*, *Bahtiyarlık*, *Karabibik*, *Turfanda mı yoksa Turfa mı* ve *Küçük Paşa* köy romanının giderek gelişen birer örneği kabul edilebilirler.

b. Küçük Paşa² Romanı Hakkında: Türk edebiyatının ilk köy romanlarından *Küçük Paşa*'nın ilk baskısı 1910 yılında yapılır. Ancak eser, o günlerde pek ses getirmez. Bunun temel nedeni yıllar sonra Cumhuriyet Türkiye'si şartlarında Tepeyran'ın eserindeki birçok bölümü gereksiz bulmasıdır. Ancak eser, yirminci yüzyıl başında Anadolu köylerinin gerçeklerini yansıtmaları bakımından bir belgesel niteliğindedir (s. 9). Bu çalışmada bilinçli olarak *Küçük Paşa*'nın 1910 yılındaki orijinal hâlinin yeni Türk alfabesine aktarılmış şekli üzerinde çalışma yapmanın daha doğru olacağı düşünülmüştür. Bilindiği üzere Tepeyran, 1910 yılındaki baskıdan otuz altı yıl sonra torunu yazar Oktay Akbal ile birlikte eserin dilini sadeleştirip pek çok bölümü çıkararak 1946 yılında tekrar yayımlar.

Yukarıdaki bilgilerden de anlaşılmaktadır ki eserin ilk hâli Tepeyran'ın isteği ve bizzat kendi tarafından müdahalelerle ikinci kez yayımlanmıştır. Bu durumun bir sonucu olarak her iki baskı arasında elbette birtakım farklılıklar meydana gelmiştir. Tepeyran'ın gereksiz bulduğu bu kısımlar:

“... köy okulları ve millî eğitim sorunu, kocakarı ilaçları ve sağlığa aykırı davranışlar, köylerde hekim ve sağlık konusu, Anadolu'nun yol durumu, yakacak ihtiyaçlarını karşılamak ya da tarla açmak için köylülerin ormanları yok etmesi, ayrıca kazılarda çıkarılan eski eserlerin Avrupa'ya çıkarılması gibi çeşitli sorunları.” (2019: 10).

Göstermesi bakımından son derece önemlidir. Dolayısıyla bu çalışmada eserin ilk baskısının esas alınmasının temel amacı Tepeyran'ın ilk baskıda yukarıda zikredilen sorunları detaylarıyla ele almasıdır³.

Ebubekir Hâzım Tepeyran, *Küçük Paşa* ile genelde Orta Anadolu, özelde ise bir köyü esas alarak Anadolu köylüsünün yaşam tarzı, koşulları, eğitim durumu ve köylünün inancı hakkında belge niteliği taşıyan detaylı bilgiler sunarken köylünün içinde bulunduğu sefaleti de gerçekçi bir yaklaşımla ortaya koyar. Bunu yaparken diğer taraftan Anadolu köylüsünün şehir hayatı karşısındaki yetersizliğini de devletin ihmalkârlığını eleştirerek anlatmaya çalışır. Adem Özbek bu durumla ilgili şu bilgileri kaydeder:

“İmparatorluktan Meşrutiyet'e ve sonrasında Cumhuriyet'e geçişin sancısını yaşayan bir toplumda insanlar acınacak bir hâlde yaşamaktadırlar. Özellikle köy ve köylünün durumu oldukça kötüdür. Devlet, savaşlarla sarsılırken milletini oldukça ihmal etmiş, neredeyse görmezlikten gelmiştir” (2013: 282).

Tepeyran eserde köy ismini vermekten kaçınır. Bu tutumunun nedeni muhtemelen işlenen meseleler itibarıyla genel olarak köylerin durumuna dikkat çekmek istemesinden olabilir. Ayrıca Tepeyran'ın mekân olarak Niğde'nin bir köyünü tercih etmesinin nedeni Niğdeli olması, çocukluğunun Niğde'de geçmesi, Konya valisi Mareşal Mehmet Sait Paşa tarafından Maarif Meclisi kâtipliği ve vilayet gazetesi muharrirliği ile Niğde'den Konya'ya götürülmesi (Tepeyran, 2023: 37). vb. durumlar Tepeyran'ın yakından tanıdığı Niğde'nin bir köyünü ele almasında etkili olur. Bununla birlikte yazarın köylülerin dil kullanımları ve ağız özelliklerine vakıf olması da bu düşünceyi güçlendirir: “Kulag asma Selime, kulag asma, bunlar yürekten değildir. Sütanası bir evde ne kadar galır? Emzirdiğin çocuk büyüdü yürüdü, getdi. Sen ne güne duracaksın?...” (s. 77).⁴

Küçük Paşa romanı her ne kadar Salih'in trajik hayatını yansıtsa da eser daha genel bir çerçevede ele alınmalıdır. Çünkü bu çerçevede hem Anadolu köylerinin temel ihtiyaçları hem de köylünün eğitim, ekonomi ve ahlak durumlarının yansımaları vardır. Ancak bu hususlara eğilmeden önce eserin olay örgüsünü vermek yerinde olacaktır. *Küçük Paşa* romanının olay örgüsü şöyledir:

Sadrazam Suat Paşa'nın kardeşi Dilaver Bey'in çocuğu doğmak üzeredir. Bunun için güvenilir ve yeterli bir sultaneye ihtiyaç duyulmaktadır. Konak çalışanlarından Kâmil Ağa, Şişli karakolunda askerlik yapan köylüsü Ali'ye bu durumdan bahseder. Çünkü Ali'nin eşi Selime köyde yeni doğum yapmıştır. Hem konaktakiler hem de Ali ikna olunca Selime toparlanıp İstanbul'a gelir. Selime iyice yıkanıp temizlendikten sonra konağa hemen alıştır. Bir taraftan kırk günlük bebeğiyle ilgilenirken diğer taraftan yeni doğan Haldun'a sütannelik eder. İki sene boyunca Haldun'u emziren Selime'nin sütanneliği sağlıklı sürdürmesi için -hamile kalmaması için- kocası ile ancak kalfalardan birinin refakat etmesiyle görüşebilir. Nihayet hem Ali'nin askerliğinin bitmesi hem de Haldun'un sütten kesilmesiyle köylülerine dönme kararı alırlar. Yalnız oğulları Salih konakta yaşamaya devam edecektir. Çünkü Suat Paşa'nın ne ilk eşinden ne de ikinci eşi Naime Hanım'dan çocuğu yoktur. Salih'in Suat Paşa'ya baba gibi hissettirmesi Suat Paşa'nın ona hem Küçük Paşa denmesini hem de konakta iyi bir eğitim almasını sağlar. Bir süre sonra Suat Paşa nedeniyle Edirne'ye gider. Bu sırada Salih'in eğitimi için eve getirilen mürebbiyeye Naime Hanım'ın kişisel ihtiyaçları için alıkoyulduğundan Salih doğru düzgün bir eğitim alamaz. Birkaç yılın sonunda konağa dönen Suat Paşa evine hastalanmış vaziyette döner. Çok geçmeden de ölür. Tamamen korumasız kalan Salih, Naime Hanım tarafından istenmez ve köyüne gönderilir. Diğer taraftan Ali, karısı Selime'nin konaktaki arabacı ile münasebetsiz bir ilişki yaşadığı iftirasından dolayı onu dinlemeyip boşar. Ali Haçca, Selime ise Gamber ile evlenmiş, ikisinin de bu eşlerden çocukları olmuştur. Bütün bunları bilmeden köyüne dönen Salih, babası Ali tarafından iyi karşılanırsa da üvey annesi Haçca, Salih'in İstanbul'dan getirdiği sandıktan faydalanır, tüketince de onu dışlamaya hatta bir hizmetçi gibi kullanmaya başlar.

Selime bir-bir buçuk saatlik başka bir köyden oğlunu görmeye gelir. Salih de annesini babasının yardımıyla görmeye gider ama Haçca bu durumdan çok memnun kalmaz. Bu buluşmalarda Ali haksızlık ettiği karısını aklından geçirse de ikisinin de evli, çocuklu olması bu duruma engel olur. Köye ilk gittiği gün Salih'in üzerindeki mirliva üniforması önce saygı görmesini sağlasa da Haçca'nın onu dışlamasıyla yoksulluğu derinden yaşayan Salih için bu üniforma bir alay ve hakaret konusu olur. Salih konaktaki günlerini hatırlayıp kahrolurken diğer taraftan babası Ali tekrar askere alınır. Tamamen Haçca'nın insafına kalan Salih, kar kış demeden yaşını aşan işler yapmak zorunda kalır. İki sene sonra Yemen'den Ali'nin acı haberinin gelmesi Haçca'nın Salih'ten daha da nefret etmesine sebep olur. Salih'in öksürüğünden bile rahatsız olan Haçca, onu kapı dışarı eder. Salih de öksürmek için köyün harabelerine sığınır. Yine öksürmek için dışarıda olduğu bir gece kurtlar tarafından parçalanarak öldürülür.

Naime Hanım ise kocası Suat Paşa öldükten sonra Ziver Bey ile evlenir. Hamile olan Naime Hanım öncesinde çocuk düşürmüştür. Bir gece rüyasında eski kocası Suat Paşa'yı, Salih'i köye gönderdiği için kendisini azarlarken görür. Bu rüya sonrasında ne yapıp edip Salih'in tekrar konağa gelmesi için eşi Ziver Bey yardımıyla gerekli adımı atsa da konağa Salih'in kurtlar tarafından parçalandığının haberi gelir. Naime Hanım'da ise delilik belirtileri görülür.

Küçük bir çocuk üzerinden İstanbul ve köydeki yaşayışının ele alındığı eserin mukaddimesinde Tepeyran, "Bu kitapta Anadolu fecâyiinin kâffesi değil, en evvel söylenmesi lazım gelenlerinden bazıları söylenmiş oldu." (s. 32) ifadelerine yer verir. O hâlde Ebubekir Hâzım Tepeyran'ın *Küçük Paşa*'yı, köylünün öncelikli bulduğu sorunlarını ele almak için bilhassa yazdığı söylenebilir. Yazar, daha eserin başında devletin köye ilgisizliğini, yaşam şartlarının zorluğunu ve köylünün yoksulluğunu gözler önüne serer.

2. II. Abdülhamid Dönemi'nde Anadolu Köyünün Panoraması

Tepeyran'ın dikkat çektiği meseleler irdelenirken diğer taraftan II. Abdülhamid Dönemi'nin (1876-1909) Anadolu köy ve köylüsünün genel tablosu aşağıdaki tasnif esas alınarak ortaya konulmaya çalışılmıştır:

- a. Coğrafi yapı ve mekânın özellikleri,
 - b. Ekonomik durum,
 - c. Sosyo-kültürel durum (İnanışlar, örf-âdetler, giyim-kuşam vs.),
 - ç. Medenî hizmetlerden yoksunluk (Eğitim, sağlık, ulaşım vb.),
 - d. Devlet-köylü ilişkisi,
 - e. Aydın/şehirli-köylü ilişkisi.
- a. Coğrafi yapı ve mekânın özellikleri⁵:

Küçük Paşa romanı "Anadolu'da bir köy" (s. 33) ifadesiyle başlar. Bu ifadenin devamında yazılanlarla Tepeyran, sadece ihtiyaç durumunda (vergi, askerlik) köylüyü hatırlayan bir devleti söz konusu eder:

"Bir buçuk sene evveline kadar hükûmet-i müstebidenin ancak asker almak, vergi tarh ve tahsil etmek lazım geldikçe tahattur ettiği, Anadolu'yu görmeyenlerin, büyük şehirlere mahsus her türlü dağdağadan velveden bîzar oldukça birer mavtın-ı sükun ve huzur olmak üzere -sakinlerine gıpta ederek- tasavvur eyledikleri mecâmi-i fakr u sefaletten biri olan bu köyün mevkii, bir şairi, bir musavveri yalnız bir şiir yazmak, bir tablo yapıp geçmek için memnun edebilir." (s. 33).

Tepeyran daha eserin başında Anadolu'nun yetersizliklerle dolu bir köyüne dikkati çeker. Bu yetersizliklerle baş etmeye çalışan köylüler, öncelikle kışın sert şartlarından korunmak için evlerini kayaların eteğine kurma ihtiyacı duymuşlardır. Bununla amaç biraz olsun doğaya karşı önlem alabilmektir. Köyün kurulduğu yer, aynı zamanda köyün coğrafi yapısı hakkında okuyucuyu bilgilendirmesi bakımından önemlidir:

“(...) kendi kudretini, kıymetini anlar gibi mağrurane inhinalarla hıraman olarak, semanın bulutlarından, zeminin dağlarından, kayalarından, mecranın bilcümle avârizından keyfe-me'ttefak akisler alıp nâmütenâhi elvân ve eşkâl parçalarını beyaz köpükler arasında, kebudi kabarcıklar altında birbirine mezc ederek kâh billuri zemzemelerle, kâh mütehevvirâne gulgulelerle iki ciheti selamlaya selamlaya cereyan eden ayın üç, dört metre irtifaında kayalar üzerinden bir mahrut-i zücaci şeklinde döküldüğü mevkide, bu köyü muhit olan menâzır dâhilindedir.” (s. 33-34).

Yukarıdaki ifadelerden anlaşıldığı üzere eserde kışın zor şartlarına maruz kalan küçük bir köy ve köylüler söz konusudur.

İstanbul'dan köyüne dönmek zorunda kalan Salih, köye varana dek gideceği yerin nasıl bir yer olabileceğiyle ilgili düşüncelere dalar. Bu yolculuk özellikle liva merkezinden sonra daha da zorlaşır. Mahmut, Recep ve Salih, zorlu yollardan at ve eşek sırtında sürekli yokuş çıkarak ilerlemeye çalışırlar. İnci Enginün'ün Salih'in bu yolculuk sırasında at üstünde durmaktan korkup eşeğe bindirilmesine yönelik ilginç bir tespiti söz konusudur: “Salih'in at üstündeki korkusu, attan indirilip eşeğe bindirilmesi çocuğun at üstündeki korkusundan kaynaklansa da sosyal değişimdeki düşüşün yansıdığı atasözünü çağırıştır.” (2006: 389).

Köylülerin evlerinin kış mevsimini geçirmeye dayanaklı olmayıp ısınma ihtiyaçlarını karşılayamamaları köy halkının yaşadığı temel sorunlar olarak kabul edilebilir.

Eserin bütününde Tepeyran, köy tasvirlerine sıkça yer verir. Tepeyran'ın elbette bununla da bir amacı vardır. Bir taraftan kendi kaderine terk edilen köylünün sefil hâli aktarılırken diğer taraftan saf hâlde bulunan tabiatın köylü için tehdit niteliği taşıdığına vurgu yapar.

b. Ekonomik yapı:

Küçük Paşa romanı iki ana mekân üzerine temellendirilmiştir. Bu iki mekândan köy, sefaletin, cehaletin ve yokluğun mekânı; konak (İstanbul) ise zenginliğin, şatafatın ve varlığın merkezi konumundadır.

Köydeki sefalet, Tepeyran'ın geniş tasvirleri sayesinde son derece açık ve gerçekçi bir bakışla ortaya konulur. Bunu en anlaşılır hâliyle Salih'in köyüne giderken içinden geçtiği köylerin vaziyetinden anlamak mümkündür. Salih, köyüne doğru giderken geçilen köyler bakımsız ve yolsuzdurlar. Bu durum devlet elinin değmemişliğini göstermesi bakımından önemlidir:

“Küçük Paşa'nın küçük kervanı, ekseriyetle, siyah taşlardan müteşekkil dağların, derelerin sa'bû'lümürür ve birçok mevâkide tehlikeli uçurumlara tırmanan patikalardan geçerek ve daima yükselerek üç dört saat kadar yol almış idi. Ekseri yangın, zelzele, muharebe gibi mesâib-i muhribe geçirip terk edilmiş, bir daha içine insan girmemiş, taşına, toprağına eydi-i beşer dokunmamış kadar harap, ıssız birkaç köyün içinden, kenarından geçtiler.” (s. 105).

Salih için daha da kötü olan kendi köyünün vaziyetinin içinden geçtiği diğer köylerden çok daha kötü olmasıdır. Köylünün sefaletini en açık biçimde Salih'in baba evine girdiğindeki ilk izlenimlerinde görmek mümkündür:

“Mustafîlü's-şekl olan bu odanın iki dıl'-ı kebirinde birer sıra taş ile tehdid edilip içi toprakla doldurularak zeminden ve her yağmur yağdıkça haftalarca göl halini alıp duvar deliklerindeki kurbağaları şadan eden havlu tesviyesinden bir karış kadar yüksek iki çilte (şilte) payı (sedir yahut seki) vücuda getirilip üzerine kaba hasır ve siyah çul serildikten sonra ocağın iki tarafında birer minder ölüsü konulmuş, üçer yastık dayanmıştı...” (s. 125-126).

Salih'in baba evinin, daha geniş bir ifadeyle köylünün yoksulluğunu gösteren ayrıntılardan biri de Salih'in kışın bile pireli olan yatağıdır. Bu ayrıntı Salih'in baba evinin / köylünün içinde bulunduğu sefaleti göstermesi bakımından önemlidir:

“Salih'in kışın bile pirelerin muhâcemat-ı hunharânelerinden pek bîzar olduğu yatağına müstakillen tasarrufu hakkında müdahale edilerek her türlü evsâhiyle pek iğrenç kokan Mevlut'un da birlikte yatırılması, Küçük Paşa'yı o zamanlarda “efkâr-ı muzır ve harekât-ı leimâne” töhmetiyle menfi, her şeyi kabulde muztar gerçeten bir paşanın tahammül edebileceği kadar ta'zib ediyordu.” (s. 149-150).

Gündüz Akıncı'nın da dediği gibi *Küçük Paşa*'da öne sürülen konulardan biri de "karanlık ve bilgisizlik"tir. Aslında Akıncı'nın değindiği bu husus, köylünün sefaletinin ana nedenlerinin de başında gelir. Devlet köylüyü ihmal etmiş, hatırlamak istememiştir. Köylü yalnızca devletin vergi ve asker ihtiyacını karşılamak için hatırlanmıştır. Hâlbuki bilgisiz kalan bu köylünün her şeyden önce eğitim ihtiyacı için hatırlanması beklenir:

"Devlet baba, köydekileri ancak vergi ve asker alırken düşünüyordu. (...) Küçük Paşa'nın köyünde de okul diye bir nesne yoktu; câminin bitişiğindeki damın içinde şu yanda tabutlar durur, bu yanda da üç beş çocuk imamın önünde diz çöküp otururdu, onlar "Yurt sınırlarında kan, köy tarlalarında ter dökmek için yaratılmışlardı, okumak köydekiler için değildi ki..." (Akıncı, 1961: 36).

Temel ihtiyaçlarını dahi karşılamaktan mahrum olan köylü için işlerini daha da zorlaştıran kış mevsiminin zorluğu söz konusudur. Nasıl Osmanlı Devleti için istibdat zulümleri baş gösteriyorsa köylü için de kış musibetleri uzadıkça bahar, yolu gözlenen bir misafir hâline gelir. Köylü için kışın taşıdığı anlamı aşağıdaki satırlarda görmek mümkündür:

"Medîd bir kışın, zelil bir ömrün bütün bir Anadolu köylüsü sefaletinin, mahrumiyetinin zübde-i âsârı, talihin, tabiatın, hükûmetin elinden zarar gelebilen her şeyin köylere, köylülere ait tecâvüzâtının eşkâl-i teesürâtı hatt-ı mihi ile yazılıp kazılmış gibi buruşmuş olan simalar üzerinde ne gerçekten inbisât-ı tecelliyesine ne bir ibtisâm-ı sürûr-ı tekevvününe imkân var!.." (s. 204).

Yokluk ve yetersizlikler o kadar hat safhadadır ki sefalet, insanları sağlıksız, somurtkan, mutsuz ve sevgisiz yapar. Köy çocukları bile ağır işler yapmak zorunda kalırlar. Artık o çocuklardan biri olan Salih, Haçca'nın kızmasıyla henüz bilmediği işleri yapmak mecburiyetindedir. Özellikle Ali'nin ikinci kez askere alınmasıyla Haçca, Salih'e karşı daha da acımasızlaşarak ona yollardan mayıs toplama, Güssüm'ün bezlerini yıkama, en soğuk günlerde bile çeşmeden su taşıma gibi vazifeler yükler.

Eserde yazarın altını çizdiği temel husus, cehaletin sebep olduğu olumsuzluklardır. Cehalet ve sağlıksızlık beraberinde yoksulluk ve çaresizliği; çaresizlik ise sevgisizliği getirir. Dolayısıyla bu köylüyü artık ne baharlar ne de bayramlar güldüremez. Onları bu hâle getiren yoksulluktur.

Küçük Paşa'da incelenen meseleler irdelendiğinde hemen bütün sorunların çözümünün ekonomik durumun düzelmesinde gizli olduğu dikkati çeker. Eserde kişiler ihtiyaç karşıladığı sürece kıymetlidir. Buna göre konaktakiler için Selime, Haldun sütüne ihtiyaç duyduğu sürece; Salih, konakta Haldun'a arkadaşlık ettiği sürece, yine Salih, sandığında Haçca'nın işine yarayan birkaç parça bulundurduğu sürece kıymetlidir.

c. Sosyo-kültürel durum (inanışlar, örf-âdetler, giyim-kuşam vs.):

Küçük Paşa'da aydın-köylü arasında âdeta kültürel bir uçurum söz konusudur. Köylünün şehirden uzak olması demek bir yerde eğitim ve dinî kaygıdan da uzak olması anlamına geldiğinden bu durum beraberinde köy insanının batıl inanç ve hurafelerin hayatlarını şekillendirmesine neden olur. Esasen İslam diniyle bağdaşmayan bu inançlar elbette köyün bağrından kopup İstanbul'a -Suat Paşa'nın konağına- giden Selime'nin şahsı üzerinden aktarılır:

Canlı bir kişilik olan Selime hem canlılığı hem de ileri düzeydeki cahilliğiyle konaktaki herkesin dikkatini çektiği gibi eser boyunca da hem cahillğin hem de köy insanının timsali durumundadır. Eserde işlenen cahillikler sadece Selime üzerinden aktarılmaz. Köyüne gittiği sırada ilk defa kasırgaları görüp bunların ne olduğunu soran Salih'e, eşeğin üzerinde oturan Recep'in verdiği yanıt, eğitimsiz köylünün hurafeleri benimsemelerini yansıtmaları bakımından önemli bir örnektir: "Kasırgaları ilk defa gören Küçük Paşa, bunların ne olduğunu sordu. Merkebi üzerinde yan oturan kiracı Recep: -"Şeytanlar doğun yapıyorlar Paşam" dedi." (s. 111).

Köylünün bütün hastalık ve felaketlere nazarla açıklık getirmesi, bunları defetmek için üzerlik otunu yakıp tütsülemeleri ya da kurşun veya balmumunu kaynatıp soğuk su içine dökerek kurşunun aldığı demirin deliklerinden anlam çıkarmaya çalışmaları da yine köylünün batıl inanç ve hurafeleri dinî öğreti olarak benimsemelerini gösterir:

"Emraz ve mesaibin ve yüzde doksanını göz değmesine isnad ile üzerklik otu yakarak tütsülemek, kurşun veya balmumunu kaynatıp soğuk su içine dökerek mumun, kurşunun aldığı

demir hurufu yahut sünger şeklinin lâyuadd deliklerinden mana çıkarıldığını görmeğe alışmış bir kadın sirayet-i marazdan, ne kadar tehaffuz eder?" (s. 71).

Yeni doğum yapmış anne ve bebeğine yönelik birtakım sözde âdetler de köylünün bilgisizliğini ve cahilliğini ortaya koyarken "faydası olmazsa zararı da dokunmaz" (s. 71) mantığıyla hazırlanan kocakarı ilaçlarının sebep olduğu felaketler de yazarın eserinde altını çizdiği hususlardır:

"İstanbul'da bir çocuk doğduğu gün kırmızı şerbet şekeri almak ne kadar tabi bir âdet sırasına geçmiş ise bazı mahallerde menku' ile nevzat suret-i daimede uyutulmak, daha doğrusu uyuşturulmak için haşhaş kabuğu tedarikine müsâraat etmek de o kadar mer'î bir âdet-i muzırradır. Bu menkû' zehr-âlûd (faydası olmazsa zararı da dokunmaz) diye büyük şehirlerde bile hâlâ muâlecat-ı tıbbiye karşı daima mazhar-ı rüçhan olan kocakarı ilaçları cümlesindendir" (s. 71).

Tepeyran, bunlar dışında eserde genç bir kadının kısırlığını gidermek için onu kızgın bir fırına sokma, bir çocuğu hastalıklardan korumak için onu işkembe içine koyup sımsıkı bağlayarak burnunu, kulaklarını kedilere yediren tedavi örneklerini de işleyerek okulsuz, eğitimsiz Anadolu köylüsünün cahilliğinin boyutunu göstermeye çalışır. Tepeyran, elbette bütün bu vahim örnekleri eserinde işleyerek devletten bir an önce gerekli adımların atılmasının gerekliliğine değinir.

Köylüler cahildir. Pek çoğu hastalıktır ve devlet onlara sahip çıkmamaktadır. Bundan ötürü Tepeyran da bu duruma eleştirel ve ironik bir şekilde yaklaşır. Ali İhsan Kolcu'nun, Tepeyran'ın bu yaklaşımına yönelik "devlet asıl paşayı değil köye onun karikatürünü gönderir." (2011: 323) ifadeleri bu anlamda son derece manidardır.

ç. Medenî hizmetlerden yoksunluk (eğitim, sağlık, ulaşım vb.):

İstanbul'da askerlik yapan Ali, askerliğinin bitmesi üzerine Selime'yle anlaşip köye dönme kararı alır. Ancak döndükten bir süre sonra Ali, Selime'ye atılan bir iftiradan ötürü onu boşar. Bir taraftan Selime haksız yere boşaltılmış diğer taraftan zalim bir kocanın eline düşer: "Şimdi ise Selime meziyet-i münferidesi olan iffetinden bi-gayr-ı hakk şüphe edilerek tatlik olunmuş; kalpsiz, ahlaksız, zalim bir kocaya düşmüş..." (s. 142).

Şüphesiz Tepeyran, Ali'nin kuşku üzerine karısını tek sözle -boş ol- boşaması, yani kocanın boşanma yetkisini elinde bulundurmasına ve Selime'nin medenî haklardan yoksun oluşuna eleştiri getirir. Her ne kadar Salih babasının köyüne döndükten bir süre sonra Ali, Selime'ye haksızlık ettiğini kabul etse de tek taraflı boşanma sonucunda ikisi de başkalarıyla evlenip çocuk sahibi olurlar.

Medenî hizmetlerin hemen bütününden yoksun olan köylü için temel sorunlardan biri de dar, engebeli ve bozuk yollardır. Bilinçli bir şekilde Salih'i, Haydarpaşa'dan bindirip köye gönderen Tepeyran, bununla yolların ve köylerin aksak yönlerini aktarıp devletin halka götürmediği hizmetleri anlatmak için kendine fırsat yaratır. Yolların genel durumu Salih, Recep ve Mahmut'un at ve eşek sırtında köye gitmeleri esnasında verilir. Köy yolları o denli bozuk ve güvensizdir ki değil insanlar, at ve eşekler bile zar zor geçer:

"Kasabanın kenarına vasıl oldular. Uzaktan görünüşü güzel olan bu kasaba dâhilinde birer seylâb-ı bela güzergahı gibi bozuk kaldırımlar üzerinde tekerlekleri pek güç devreden, hayır seken, sıçıran, atlayan araba içinde üç baş ile, arabacının sırtı birbirine ve arabanın yanlarına, kaba hasır örtülen tavan çemberlerine çarpıla çarpıla bir hana sokulup geceyi geçirdiler." (s. 103).

Sefaletle boğuşan köylü ne doğru düzgün beslenme ne de barınma ihtiyacını karşılayabilmektedir. Bunun doğal neticesi olarak elbette köylü, hastalıktan baş kaldıramaz. Tıbbın imkânlarından yoksun olan köylüler neredeyse sadece ölüm ve ağır yaralama gibi durumlarda doktor gördükleri için doktora gidip tedavi olmaksızın ya kocakarı ilaçları ile iyileşmeyi ya da hastalıkların bulaşmasına engel olmak için manevi çözümler arayıp hastalıktan korunmak için geleneksel tedavi yöntemlerinden (bileğe pamuk ip bağlama) yararlanmayı tercih ederler:

"Yanı başındaki bataklıktan sivrisinek vasıtasıyla aşılandığı sıtma için imame bileğine bir pamuk ipliği bağlatmaktan başka tedaviye hacet görmeyen ve hatta emrâzın sirayet-i maddiyesine inanmayıp bunda esbâb-ı maneviye vücuduna kani olan Selime'ye bu hakikati anlatmak Dilber'in tasvifi vech ile Allah'ın devesine hendek atlatmak kadar müşküldür." (s. 71).

Burada yeri gelmişken üzerinde durmaya muhtaç bir husus daha söz konusudur: Eserde aydın kesimi temsil eden Suat Paşa, görev nedeniyle İstanbul'dan uzaklaştırıldıktan sonra taşrada vereme yakalanır. Yani aslında Suat Paşa'nın sağlığının bozulması taşrada bulunmasıyla ilişkilendirilir. Bu da köylerde sağlığın yetersizliğini göstermek için Tepeyran'ın başvurduğu bir yöntem olarak düşünülebilir.

Anadolu köylerinde sadece insanlar değil, hayvanlar da acınacak vaziyettedir. Anadolu'da sığır cinsinden hayvanların cinsi bozulmuş, cüsseleri küçülmüştür. O kadar ki uzaktan görenler onlar keçi ya da koyun deseler büyük; inek, öküz deseler küçük kalacaklardır. Yine yılın sekiz ayını ahırda geçirmek zorunda kalan bir iki öküz ve inek de acınası durumdadır. Üstelik borçla alınan bu hayvanlar, cüsselerinden ötürü Anadolu'nun sınırsız tarlalarını sürmede de yetersizdirler:

“... Anadolu hayvanat-ı bakariyesinin ıslah-ı cinsi bir müddet daha ihmal olunursa Anadolu çiftçileri – tabir-i mâruf ve manâ-yı hakiki ile- rençberleri Küçük Paşa'nın sandığındaki oyuncak kara öküz, sarı inek kadar küçük öküzler, inekler görmekle de karî rû'l-ayn olacakları ve bunların sürülebilecekleri kalem uçları kadar küçük sapan demiri ile koca Anadolu'nun mezârî-i bî-payanını sürmek, iğne ile kuyu kazmak kabilinden olduğunu anlayarak Salih'in oyuncakları gibi yalnız başarı değil, her tarafı müteharrik canlı bir oyuncak diye satmak için sürü sürü İstanbul'a getirerek istifade edecekleri muhtemeldir.” (s. 123).

Yukarıdaki ifadelerden de anlaşıldığı üzere tarlanın ekilebilir duruma getirilmesini sağlayacak öküzler, toprak hazırlığını -çift sürmek- yapacak güçten de yoksundurlar.

Hem Salih'in köyü hem de diğer köylerin temel yoksunluklarından biri de tuvalettir. Köy halkının bu ihtiyacı giderme şekliyle Suat Paşa'nın konağının hamamının anlatıldığı satırlar aynı zamanda Anadolu köylüsü ve İstanbul konağındaki şartlar arasındaki farkı da ortaya koyar:

“Anadolu'da levâzım-ı edep ve sıhate muvaffak velev bir tanecik (kapılısı hiç bulunmadığı için tabir-i mahsusuyla bir bâb diyemeyerek bir tanecik demeye mecbur oluruz) abdesthanesi bulunan köyler nadir ve Salih Paşa'nın karyesi de bu ihtiyaç için birbiri üzerine iki taş konulmak adet olmayan köyler cümlesine dâhil olduğu halde Suat Paşa konağının hamamı kadar beyaz mermerli, vâsi abdesthanelerine de hayran olan Selime'nin İstanbul'dan ba'de'l-'avde hissettiği lüzuma binaen vaki olan ısrarı üzerine Ali eski köye yeni bir adet, bir bid'at-ı ihdas ederek havlunun bir köşesine iki üç sıra taş dizmeye muvâfakat etmiş idi.” (s. 123-124).

Hem bireyin kendisi hem de toplumun gelişiminin temel ihtiyacı olan eğitim meselesi de Tepeyran'ın üzerinde durduğu temel konulardandır. Eserde zaman zaman köylerde okul yani eğitim meselesi de gündeme gelir. Buna göre yetki sahibi olduğunu düşünenler, memleketin her köyüne-köşesine okulların yapılıp öğretmenlerle doldurulması gerektiğini söylerler. Cahillik yuvasına dönüşen köyler, bu mucizevi hayallerin gerçeğe dönüşmesiyle ancak kurtulabilir. Kendi döneminde bu hayaller her ne kadar gerçeğe dönüştürülmediyse de yine de öğretmenler doktorların, kâtiplerin aksine daha şanslılardır. Çünkü onlardan en azından bahseden birileri vardır:

“(...) Fakat köylülerin tabibe, kabileye ihtiyacından, hayvanların baytara ihtiyacı kadar olsun ciddiyetle kimse bahsetmez. Nadiren bahseden de olsa bu kulaklara mektepler, muallimler mübâhese-i hâyidesi kadar me'us olmadığından kimse dinlemez. Köyler için mukim, seyyar tabipler, ebeler şöyle dursun, kaza merkezlerinde bile birer tabip, birer ebe bulundurabilmenin çaresi hâlâ bulunamadı.” (s. 170).

Türk köylüsü söz konusu yoksunluk ve sahipsizliğe rağmen hem asker olma hem de vergi verme konusunda devleti güçlendirmeye devam eder. Bu da Türk köylüsünün övünülecek tarafıdır. Çünkü geçmişten bu yana söz konusu vatan oldu mu Türk köylüsü daima canını ortaya koymaya hazırdır.

d. Devlet-köylü ilişkisi:

Kendi de bir kamu yöneticisi olan Tepeyran'ın bizzat gözlemlene imkânı bulduğu Anadolu köyleri ve insanların içinde bulundukları olumsuz şartları duyurmak için *Küçük Paşa* romanını bir araç olarak yazdığı söylenebilir: “Küçük Paşa romanında işlenen vaka ve romandaki kişiler, dönemin Anadolu gerçeğini vermek için birer vasıta olarak kullanılmıştır.” (Tonga, 2013: 124).

O hâlde eserin esasının devlet ve köylü ekseninde ele alınması tabiidir. Tepeyran'ın bu anlamda eleştiri getirdiği konuların başında Selime'nin sütanne olarak Suat Paşa'nın konağına istendiğinde Niğde mutasarrıfının hareket etme biçimidir. Dersaadet'ten gelen telgrafta Mutasarrıf Paşa'dan Selime'nin muayeneden sonra Suat Paşa konağına gönderilmesi istenir. Mutasarrıf biraz da Paşa'ya yaranmak için işe koyulur. Bu ayrıntı ile Tepeyran aslında paşaların şahsî meseleleri için resmî makamları meşgul etmelerine eleştiri getirir.

Tepeyran'ın bu anlamda eleştiri getirdiği diğer bir konu, istibdat yöneticilerinin köyleri yalnızca askerlik ve vergi ihtiyacı için hatırlamasıdır. Devletin idarecilerinden Suat Paşa eserde “devlet”i temsil eder. Suat Paşa idealize edilmiş bir kişiliktir. Salih konaktakiler tarafından dışlandığında Suat Paşa, “köylü ve şehirli insanlar birdir.” (s. 40) diyerek en azından konağında köylü ve şehirli arasında fark fikrinin oluşmasına engel olur. Ancak idealize edilen Paşa'nın tartışmaya ve eleştiriye açık tarafları vardır. Suat Paşa, köy ve köylünün durumundan neredeyse bîhaberdir. Suat Paşa ancak Salih'in anne-babası ama özellikle annesinin cahilliklerine şahit olduktan sonra Anadolu köylerinin durumlarının vahameti hakkında bilgi sahibi olur. Bu da onun köylerde yok denecek kadar az verilen eğitim konusuna odaklanmasını sağlar. Köylerin durumu hakkında bilgi sahibi olduktan sonra köylerde eğitim-okul sorununun çözümüne yönelik direktiflerde bulunur.

Köylünün cehaleti bilhassa Selime ve Nazikter Kalfa arasında geçen diyaloglarla sağlanmaya çalışılır. Selime'ninki öyle bir cahilliktir ki temel dinî bilgilerden bile yoksundur. Yine de gerek dine gerek de “devletin ne olduğu”na dair kendisine sorulan sorulara verdiği yanıtlarla aslında köylünün ortak görüşünü yansıtarak köylüyü temsil eder:

“(…) -Her gece yatarken melekleri şahit getirdiğin din ve iman ne olduğunu bilir misin?

-Onu, sorgu melekleri mezarda sorar, şimdi sorulmaz, günahıdır. Hem de o, soruğun karşılığı diri iken verilmez, ölünce verilir.

(…) -Allah'ı nasıl bilirsin?

-İyi bilirim, lâkin görmedim.

(…) – Pekâlâ Peygamber kimdir?

-Allak torunu.

(…) -Devlet nedir?

- (Bu kadar basit bir soru ile tahmîn edildiğine canı sıkılmış gibi bir tavır ile) Bunu herkes bilir, köylerden vergi, asker alır; vakad (fakat) kendisi gelmez; kuduz gibi zaptiyeleri saldırır, zift gibi yapışkan tahsildarlar gönderir.

-Padişah kimdir?

-Devlet efendimizin altın kafes içinde oturan büyük oğlu.” (s. 60-61).

Selime, devletin ancak ihtiyaç durumunda köyleri ve köylüyü hatırladığını anlatır. Bu durum daha öze indirildiğinde Tepeyran'ın Selime'nin süt dolu memelerini bir metafor (sağmal inek) olarak kullanıp bunu yine ancak ihtiyaç duyulduğunda hatırlanıp kıymetlenen köylüyle ilişkilendirir. Bu yansıtış köylü sömürsünün bir göstergesidir. İstanbul'da veya devletlilerdeki hayatla köydeki hayat arasında büyük bir uçurum vardır. Bunu en iyi Salih'in İstanbul'daki konak hayatıyla köydeki baba evindeki hayatında görmek mümkündür. Tepeyran, konaktakilerin Selime'yi süt deposu, devletin ise köylüyü vergi ve askerlik deposu olarak kullanmaları arasında ilişki kurarak devlet yönetimini eleştirir.

Devletin Anadolu köylüsünü ihmal ettiği temel konulardan biri de “askerlik” meselesidir. Ali, eserin başında askerliğini yaptığı için Dersaadet'tedir. Askerliğini tamamladıktan sonra Selime'yi alıp köyüne döner. Salih'in konakta istenmeyip köyüne gönderilmesinden bir süre sonra Ali, Yemen'e gönderilmek üzere tekrar askere çağırılır: “Ali ‘Redifler toplanackmış. Köy esâme (esami) pusulaları gelmiş. Beni de çağırıyorlar. ‘Hey gaziler, yol göründü gine garip serime’ şindilik nereye gidileceği belli değil, tabur üç güne kadar şehirde toplanacakmış, pek acele deyyollar.” (s. 161).

Burada üzerinde durulması gereken mesele, devletin kanunlara uymayıp sorunlara çözüm odaklı yaklaşmamasıdır. Çünkü Ali zaten vatana borcunu ödeyip askerlik görevini yerine getirmiştir.

Ayrıca Ali'nin ikinci kez askere alınmasıyla arkasında yardıma muhtaç bir eş ve üç çocuk bırakmasına sebep olunur. Bu durum beraberinde sorunlar silsilesini getirir. Salih kırk günlükken İstanbul'a götürülmesiyle nüfus kütüğüne kaydedilmez. Köye döndükten sonra bu durum baba, imam ve muhtar tarafından hatırlanmayıp hata giderilmez. Bu ihmalkârlık yüzünden Salih'in boşanmış kadından olduğu ispatlanamaz. Bu durumlar aslında köylünün (Ali, muhtar, imam) eğitimsizliği ve devletin ihmalkârlığı nedeniyle ortaya çıkar.

Dikkati çeken bir husus da Ali'nin arkada kalan ailesine muin (yardımcı) olarak verilen Kara Ömer'in kendisinin yardıma muhtaç olmasıdır. Her ne kadar muhtar, kâtibe Kara Ömer'in muin olamayacağını söylese de kâtibe bunu kabul ettiremez. Burada muhtarın dediklerine karşılık kâtibin savunma olarak söyledikleri, devletin köylüye bakışını yansıtmayı bakımından da son derece önemlidir:

“-Binbaşı Beğ, Kâtip Efendi; işte Gara Ömer budur. Bunun nüfus kütüğündeki gaydına değil, bi kere yüzüne, kılığına bahrın! Bu hiç muin olur mu?”

(...) -Nizam böyledir. Nüfusta yaşı altmış sekiz görünüyor, vakıa yüzü biraz ziyade buruşmuş, sakalı ziyade ağarmış ise de sırimlaşmış bir köy kocasıdır. Daha senelerce çalışır. Bu da muin olmazsa, kimi kime muin verip de asker edelim? (Tepeyran, 2019: 165)”

şeklindeki ifadeleri devletin köylüyü sömürüşünü yansıtan örneklerdendir. Üstelik köy kimsesiz, muin verilen aç çıplak çocuk ve yaşlılarla doludur. Köylü birine bakmaya çalışsa diğerine bakamayacak durumdadır. Ancak muhtar bu sorunları kâtibe açtığına “Nizam böyledir” demekle yetinip azarlamaktan çekinmez. En acı gerçek sözler ise Kara Ömer'in ağzından duyulur: “(...) İki oğlum askerde öldü. Bunların altı çocuğu, iki karısı benim yanımdadır. Ben nöreyim? İnsan tek başına olsa dilenir geçinir, ben sekiz baş horantaya nasıl bahabilirim.” (s. 166).

Ali'nin yokluğunda ailesine sahip çıkması için verilen yardımcıları bakıldığında kendileri de yardıma muhtaç vaziyettedirler. Dolayısıyla bu durum hem kanuna hem de vicdana aykırıdır.

Aradan geçen uzun zamana rağmen Ali'den haber alınmaması evin geçim yükünün tamamen Haçça'nın sırtına binmesine neden olur. Geçim, onun çalışma gayretine bağlıdır. Salih'e karşı son derece acımasız olan Haçça'nın bu tavrının altında “yokluk” vardır. Sefalet ve açlıkla baş etmek için Haçça, bir köy kadınının yapacaklarının fazlasını yapar. Hâlbuki eşi askere gittikten sonra üç çocukla ortada kalan Haçça'ya devletten bir desteğin gelmesi beklenir.

Haçça da diğer köylüler de aslında devletin arkalarında durmadığının, sadece ihtiyaç durumunda kendilerini hatırladığının farkındadır. Bunun bilincinde olan muhtar, haklı bir sitemle “(...) Devletin nizamını hiç bilmez değilik. Eğer bundan geri köyler, köylüler devlete ilazım diyalsa, ne isterseniz yapın. Yoh, eğer düşmanla gavgı var da ilazım olduğu gadar asker bulunmayorsa, biz ne güne duruyoh?...” (s. 166) der.

Muhtarın bu sitemvâri sözleri, ülkenin selameti için hazırda beklemiş, savaşmış gerekli mücadeleyi vermiş Anadolu insanının vefasını ortaya koyar. Yani vatanın her türlü külfeti köylünün sırtına bindirilmiştir. O hâlde köylüye sahip çıkılıp vatanın nimetlerinden faydalanmaları da sağlanmalıdır: “Mader-i vatanın her türlü nimeti kendilerine aynıyla bir valide sütü kadar helal olan bu köylüleri daha ziyade ihmal edersek bir ati-i karîbde vatanın asıl istinadgâhlarını büsbütün çürümüş buluruz.” (s. 172).

Tepeyran'ın bu telkinine rağmen söz konusu sorunların çözümü için yöneticilerin bir reçetesi yoktur.

Türk edebiyatına bakıldığında devlet adamlarının doğrudan ilgililere duyuramadıklarını edebiyat yoluyla halka ya da kamuoyuna duyurmaya çalıştıkları görülür: “Namık Kemal'in açtığı bu çığır, Cumhuriyet döneminde de devam edecektir.” (Enginün, 2006: 389). Bu çığırın bir parçası olan Tepeyran, eserinin ön sözünde bu konuya yönelik temennisini dile getirir: “Anadolu'nun, bütün memâlikimizin, bütün ahval-i fecîasından bahsedilecek olsa lâyuadd ciltler dolar. Yazan da okuyan da bîtab-ı melâl düşer, onlar yine tükenmez!” (s. 32).

Ramazan Kaplan'ın Anadolu köylerinin genel durumu hakkındaki şu yorum da dikkat çekicidir:

“Küçük Paşa’da daha çok köy ve köylünün, o dönem Anadolu köylerinin hemen hepsinde görülebilecek ortak meseleler ele alınır. Bunlar arasında köylerin okulsuz oluşu, dolayısıyla halkın bilgisizliği, yolların bulunmayışı, eğitim ve sağlık başta olmak üzere devletin birçok konuda köyün problemlerine ilgisiz kalışı, halkın kendi hâline terk edilmesi, verginin köylü üzerinde âdeta bir yük hâline gelişi, savaşların köylünün yaşayışında olumsuz etkilere yol açması, köylünün son derece geri ve güç durumda bulunuşu gibi maddi görünüşlü olanlar ilk sırada yer alırlar.” (1988: 21-22).

Salih’in kış soğukunda yapmak zorunda kaldığı işler yüzünden hastalanıp öksürmesi üzerine Haçca’ya “Buraya hekim gelmez mi?” diye sormasına Haçca’nın verdiği yanıt, köylünün doktora bakış açısını da ortaya koyar. Haçca’nın -dolayısıyla köylünün- gözünde doktorlar, sadece ciddi yaralamalarda ve ölümlerde köylere gittikleri için doktorlar hem hak ettikleri itibarı görmezler hem de neredeyse uğursuz kabul edilirler:

“Sös (zamme-i mebsûta-i hafife ile sus demek) dedi. Hıra (cılız) oğlan, ağzını hayra aç. Burada hekimin ne işi var?’ diye tevbih etti. (...) ‘Hekim’ lafzı köylü kulağına bir muhafız-ı sıhhat, bir hadim-i hayat namı gibi değil, bir maraz-ı mücessem adı, insan suretinde bir kabz-ı ervah, canlı bir hâdimü’l-lezzat lakabı gibi gelir, tabib vücudu köylü gözüne bir şafi-i maraz, bir halâskâr-ı hayat gibi değil, daima müteaffin üzerine konan sinekler, daima lâşe etrafında dolaşan akbabalar gibi görünür” (s. 168-169).

Tepeyran, *Küçük Paşa*’da köye giden memurlarla köylülerin ilişkisini (köylü-kâtip, köylü-doktor, köylü-öğretmen vb.) ve birbirlerine bakışını ustalıkla işler. Tepeyran’ın toplumun idarî yapısıyla ilgili sorunları bu denli ustalıkla anlatması idareci olmasıyla açıklanabilir.

e. Aydın/şehirli-köylü ilişkisi

Türk köylüsü, dünden bugüne temel ihtiyaçlarının karşılanmasında kendisini anlayan, yanında bulunup onunla hareket eden kısacası kendisiyle bütünleşen bir aydın profiline ihtiyaç duyar. Ancak Gündüz Akıncı’nın da belirttiği gibi:

“Türk ulusu, böyle bir aydınlar ordusunu bulamadı; daha kötüsü, Türk aydınları da bir türlü kendilerini bulamadılar. Bu yüzden ulusumuzun kendine gelmesi gecikti. Uyanmamız için sarsılmamız gerekiyordu, çok geç de olsa, Kurtuluş Savaşı bunu sağladı; yazık ki derlenip toplanmamız gene de uzadı, bütün acıların başı buradadır.” (1961, s. 38).

Yazar köy ile ilgili gerçekleri çarpıcı bir gözlem gücüyle anlatır. Tepeyran’ın çocukluğunun Niğde’de geçmiş olması ve idarecilik görevinden ötürü halk içinde yetişmiş olması Anadolu köylerinin durumunu yakından bilmesini sağlar. Köylerin perişan hâlini görmesi, bir idareci olarak sorunları çözmede yetersiz kalması dolayısıyla bu eserini ortaya koyması aynı zamanda aydın-köylü ilişkisinin de esas alınmasını gerekli kılar: “(...) Ebubekir Hazım halk içinde yetişmiş, idarecilik yapmış olduğu için durumu yakından bilmektedir” (Enginün, 2006: 388).

Küçük Paşa’da halkın bilgisizliği, yurdun geri kalmışlığı, Türk köylüsünün yoksulluğu ve bütün bunların Türk köylüsü üzerindeki olumsuz etkileri, aydınların daha genel bir ifadeyle yöneticilerin yurda yönelik umursamaz tavırları sebep olarak ele alınır:

“Türk köylüsü, yüzyıllar boyunca, bu verimsiz toprakla baş başa kalmıştır; sonra da kimi bölgelerimizde yılın üçte ikisinde köylümüz aylaktır, ona göre iş alanı yoktur; ortalama, altı aya yakın yiyececi durumdadır.

Öte yandan, Türk aydını ona ışık tutamamış, kılavuz olamamıştır. Üstelik bu aydınlar, sanki yabancı bir ülkeden gelmişler gibi ona bir türlü yaklaşamıyorlar (...) Bütün bunlar, neden mi ileriye geldi? Yürüyen uygarlığa, tekniğe bir türlü ayak uyduramadık da ondan; biz, toplumun bilincine Türk budununun düşünce ve dileğine eremedik, ne istediğini bilemedik...” (Akıncı, 1961: 38).

Esasında Anadolu insanı ne istediğini bilmektedir. Ancak köylünün bir muhatap bulamaması ya da aydının köylüyü muhatap almaması devletin Anadolu köylüsünün sorunlarını öğrenip bu sorunları çözmede yetersiz kalmasına neden olmuştur. Köy yollarının dar, çamurlu ve gübreli hâli, yıkık dökük çamurdan evlere hane yazdırılıp vergiye tabi tutulmaları, eğitim, daha doğrusu eğitimsizlik meselesi, doktorsuzluktan doğum sırasında anne ya da bebeğin ölümü gibi olumsuzluklar köylünün en belirgin sorunlarıdır.

Sonuç

Hatıralarından da anlaşıldığı üzere *Küçük Paşa*, uzun yıllar valilik yapan Ebubekir Hâzım Tepeyran'ın gözlemlerinin bir sonucudur. Eserde Tepeyran, aydının köye bakışı ve köylünün geri kalmışlığı üzerinden yönetici sınıfın sorumlulukları ve bu sorumlulukları yerine getirmemesini eleştirerek köylüye hak ettiği değerin verilmesi gerektiğinin altını çizer. Eserin özgün tarafı Servet-i Fünûn edebiyatından alışık olunan İstibdat Dönemi'nin İstanbul'u dışında farklı bir mekânın (Anadolu bir köyü) görünümü Tepeyran aracılığıyla aktarılmış olur.

Küçük Paşa'da yazarın sıkça konu dışına çıkması teknik bir mesele ya da eleştiri getirilebilecek konuların başında görülse de bu eleştiri bir yere kadar haklı görülebilir. Çünkü araya girişlerle Tepeyran bir Orta Anadolu köyünün üzerinde durulması gereken meseleleri detaylarıyla vermek için kendine fırsat yaratır. Bu sorunlar: yoksulluk, köylerde doktor ve sağlık sorunu, köy okulları ve millî eğitim sorunu, kocakarı ilaçları ve sağlığı zedeleyecek davranışları, yolların durumu, kışın zorluğu, köylünün yakacak ihtiyaçlarını karşılayamaması, tarım alanı elde etmek için köylünün ormanları baltalamaları, kazılar neticesinde elde edilen tarihî eserlerin Avrupa'ya kaçırılıp orada sergilenmesi vb.'dir.

Yukarıda zikredilen sorunlar arasında en dikkat çekenleri yokluk, eğitimsizlik ve ihmal edilmişliktir. Köylünün birçok sorununun çözümü bu ihtiyaçlarının giderilmesinde yani devletin köylüye el uzatmasındadır. Köylünün cehaleti bir tarafa bırakılıp ahlakına yoğunlaşıldığında da görülecektir ki ahlak anlayışını eğitim ve sefalet yönlendirmektedir. Haçça, büyük bir sefaletle boğuşmasaydı Salih'in sandığındaki üç beş parçaya tamah eder miydi? Haçça'nın (köylü) bu aç gözlü tavrının altında:

1. Devletin köylüye karşı sorumluluklarını yerine getirmemesi,
2. Devletin köylüyü sadece vergi ve askerlik için hatırlaması,
3. Köylü için yoksulluk ve tabiat kadar cehaletin de bir tehdit oluşturması gibi nedenler vardır.

Netice itibarıyla denilebilir ki Tepeyran, Anadolu köylerinden bîhaber olan Suat Paşa üzerinden yöneticilerin köy ve köylüye ilgisizliğini eleştirir. Eserde söz konusu meseleleri irdeleyerek köy ve köylüye yaklaşımını orta koyar. Buna göre eserde vurgulanan ana fikir şudur: Vatani söz konusu olduğunda her türlü fedakârlığı yapmaya hazır Türk köylüsü için devlet de üzerine düşen sorumluluğu yerine getirerek köylüye borcunu ödemelidir.

Sonnotlar

¹ Türk romanında köy ve köye yöneliş hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Enginün, s. 387-394, Akıncı, 38 s., Kaplan 318 s.

² Bu çalışmada romanın *Küçük Paşa* (2023) baskısı esas alınmıştır. Alıntıların sayfa numaraları bu baskıya aittir.

³ Ebubekir Hâzım Tepeyran'ın *Küçük Paşa* romanının kitap baskıları arasındaki fark için bk. Özbek, 2019, s. 9-32.

⁴ Orta Anadolu'nun (belki Niğde'nin) yoksul köylerinden birinin yaşama koşulları, bir ana ile oğulun başından geçenlerin çevresinde verilmiştir (Solok, 2015, s. 311).

⁵ *Küçük Paşa*'da olay örgüsü iki ana mekânda geçmektedir: İstanbul ve Orta Anadolu'nun bir köyü. Çalışmanın kapsamı gereği köye ve köylüye dair meseleler üzerinde durulacağından İstanbul ile ilgili hususlar üzerinde durulmayacaktır. *Küçük Paşa* romanında mekân için ayrıntılı bilgi için bk. Kayar Muslu, 2023, s. 12-28.

Kaynaklar

- AKINCI, G. (1961). *Türk Romanında Köye Doğru*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- ENGİNÜN, İ. (2006). *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk Romanı*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- KAPLAN, R. (1988). *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- KAYAR MUSLU, A. (2023). "Ebubekir Hâzım Tepeyran'ın Küçük Paşa Romanında Mekân". *İnsan Hakları Eğitim ve Kültür Araştırmaları Dergisi*. S.1, 2-28.

- KOLCU, A. İ. (2011). *Millî Edebiyat -II. Meşrutiyet Sonrası Türk Edebiyatı-*. Konya: Salkımsöğüt Yayınevi.
- ÖZBEK, A. (2013). “Niğdeli Bir Devlet Adamının Romanı: “Küçük Paşa”. *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*, Vol 5, No. 2, 279-288.
- SOLOK, C. K. (2015). *Türk Edebiyatında Hikâye ve Roman*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- TEPEYRAN, E. H. (1946). *Küçük Paşa*. İstanbul: De Yayınevi.
- TEPEYRAN, E. H. (2019). *Küçük Paşa* (Haz. Seda Özbek). Ankara: Gece Akademi Yayınları.
- TEPEYRAN, E. H. (2023). *Hatıralarım*. Ankara: Dorlion Yayınları.
- TONGA, N. (2013). “Ebubekir Hâzım Tepeyran’ın Küçük Paşa Romanına Yansıyan Köy Hayatı”. *Gazi Türkiyat*. S.13, 121-132.